

JULITTA KOĆWIN

Uniwersytet Wrocławski

MEANDRY WIEDZY SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO
NA TEMAT ZASAD SYSTEMU EMERYTALNEGO
(W ŚWIETLE BADAŃ)

WSTĘP

Polska, jak wiele rozwiniętych krajów na świecie, jest w trakcie wdrażania reform emerytalnych w ramach szerszego dążenia do wprowadzenia finansów publicznych na bardziej zrównoważoną ścieżkę rozwoju, wyprzedzając zmianę sytuacji demograficznej polegającą na zwiększeniu się liczby emerytów.

Obecnie w Polsce funkcjonuje obok siebie kilka odrębnych systemów emerytalnych, które działają na różnych zasadach, zawierających wiele odmiennych rozwiązań, co czyni je wyjątkowo skomplikowanymi. Najwięcej osób przynależy do systemu obsługiwanego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), według tak zwanych nowych zasad.

Osoby urodzone przed 1949 rokiem i nienależące do systemów branżowych otrzymują emerytury według „starych zasad”, czyli reguł sprzed reformy z 1999 roku, według których głównym kryterium przyznania emerytury jest osiągnięcie wieku emerytalnego i posiadanie odpowiednio długiego okresu zatrudnienia („okresów składkowych”). W tym wypadku wysokość emerytury nie zależy od wielkości odprowadzanych w przeszłości składek, należy jedynie odpowiednio udokumentować okres zatrudnienia¹.

Większość osób urodzonych po 1949 roku podlega „nowym zasadom”, zgodnie z którymi emerytura jest wypłacana po osiągnięciu wieku emerytalnego, a jej wysokość zależy od sumy odprowadzonych w przeszłości składek. Ewidencjonowane są one w dwóch systemach: repartycyjnym systemie emerytalnym ZUS oraz kapitałowym — Otwartych Funduszy Emerytalnych (OFE)². Wartość środków przekazywanych do ZUS podlega waloryzacji, której wielkość zależy od bieżącej

¹ *Kalkulator emerytalny — prognozowana emerytura. Maja emerytura*, data aktualizacji: 3.03.2014 r., BIP, ZUS, <http://mojaemerytura.zus.pl/1.asp?id=> (dostęp: 6.09.2013).

² *Moja emerytura. Kalkulator emerytalny ZUS*, BIP, ZUS, <http://mojaemerytura.zus.pl/Default.asp?id=3> (dostęp: 1.05.2014).

polityki rządu, natomiast wartość środków przekazanych do OFE waha się w zależności od wartości instrumentów finansowych, w które zostały one ulokowane przez fundusze.

Opisane zasady nie stosują się do dość licznych grup uprzywilejowanych, które obowiązują całkiem inne normy naliczania wysokości emerytur (niższy wiek emerytalny i korzystniejsze przeliczniki lat pracy), należących do branżowych systemów emerytalnych, zapoczątkowanych jeszcze w czasach PRL-u: służb mundurowych, górników, kolejarzy, sędziów, prokuratorów, nauczycieli, a także osób rozliczających się za pośrednictwem Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS), czyli głównie rolników³.

W PRL-u system emerytalny, tak jak wszystko, podporządkowany był celom politycznym. W okresie transformacji systemowej podjęto się reformy finansowania świadczeń emerytalnych, której rezultatem była dokonana w 1998 roku przebudowa systemu emerytalnego (przeprowadzona w ramach programu czterech reform). Reforma emerytalna zakładała uzupełnienie dotychczasowej metody finansowania rent i emerytur poprzez stworzenie trzech filarów emerytalnych: I — opartego na Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (FUS), II — opartego na OFE i III — opartego na Indywidualnym Koncie Emerytalnym (IKE), Indywidualnym Koncie Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE) i Pracowniczych Programach Emerytalnych (PPE). Według początkowych założeń reforma emerytalna miała doprowadzić do stworzenia systemu powszechnego, łączącego wszystkie grupy zawodowe wcześniej korzystające z rozmaitych przywilejów w ramach oddzielnych systemów emerytalnych.

Wiele kontrowersji budziła sama konstrukcja II filara (OFE), którego celem miało być nie tylko finansowanie emerytur, ale także zasilenie pieniędzmi rynków finansowych, głównie giełdy i notowanych na niej spółek⁴.

W 2013 roku, wobec rosnącego długu publicznego i konieczności uruchomienia już w 2015 roku pierwszych wypłat z OFE, podjęto na nowo debatę nad konstrukcją II filara. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej opublikowało raport podważający celowość istnienia OFE w dotychczasowej formie i przedstawiło wniosek o konieczności gruntownej reformy tych funduszy. Zarekomendowano przekazanie do konsultacji społecznych trzech propozycji zmian: likwidacji obligacyjnej części OFE, dobrowolności udziału w OFE oraz dobrowolności udziału w OFE z dodatkową składką⁵.

³ Szerzej na ten temat: W. Gadomski, *Jak rząd zachęcał i zniechęcał do wcześniejszych emerytur*, 24.01.2011, ObserwatorFinansowy.pl, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/jak-rzad-zachecal-i-zniechecal-do-wczesniejszych-emerytur/> (dostęp: 1.05.2014).

⁴ Zob. *Nowy system emerytalny w Polsce — wpływ na krótko- i długoterminowe perspektywy gospodarki i rynków finansowych*, „Zeszyty BRE Bank-CASE” 2001, nr 57, s. 5–6.

⁵ *Przegląd funkcjonowania systemu emerytalnego*, 26.06.2013, BIP, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, <http://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/ubezpieczenia-spoleczne/art,6266,przeglad-funkcjonowania-systemu-emerytalnego.html> (dostęp: 1.05.2014).

Obecnie Polski system emerytalny opiera się na trzech filarach⁶:

— I filar — oparty na FUS zarządzanym przez ZUS, jest głównym źródłem przyszłych emerytur;

— II filar — oparty na OFE: każdy ubezpieczony samodzielnie wybiera OFE, który jest następnie zasilany częścią składki do ZUS. Fundusz lokuje składkę w obligacje różnego typu, zyski lub straty z tego tytułu zależą od aktualnej koniunktury na rynku. Wpłacane składki są zwolnione z podatku dochodowego i podlegają częściowemu dziedziczeniu;

— III filar — dobrowolny, oparty na IKE, IKZE i PPE. Obejmuje on także wszelkie inne dobrowolne formy oszczędzania na emeryturę. W filarze tym istnieją trzy wspomagane przez państwo możliwości oszczędzania w III filarze:

1. Indywidualne Konto Emerytalne (IKE), które daje zwolnienie z „podatku Belki” przy wypłacie zgromadzonych sum pod koniec okresu oszczędzania. Pieniądze można wypłacić w całości lub w ratach, aby je otrzymać, oszczędzający musi odprowadzać składki przynajmniej przez pięć lat, ukończyć 60. lub 55. rok życia oraz mieć uprawnienia emerytalne.

2. Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE) umożliwiające dokonywanie wpłat do 4% podstawy wymiaru składki na ubezpieczenie emerytalne za rok poprzedni, czyli w wypadku osób pracujących na podstawie umowy o pracę, 4% wynagrodzenia brutto z ubiegłego roku. Wpłaty te można odliczyć od podstawy opodatkowania. Odkładane pieniądze są zwolnione z podatku, obowiązuje jednakowa suma odliczenia dla wszystkich w każdym roku. W 2014 roku zwolniona z podatku jest suma 4495,20 zł. Przy wypłacie oszczędzający płaci ryczałtowy podatek w wysokości 10%. Zyski z IKZE nie są opodatkowane tak zwanym podatkiem Belki, ale przy wypłacie środków trzeba będzie zapłacić od nich podatek dochodowy.

Rachunki IKZE i IKE są prowadzone przez te same instytucje finansowe. Różnica polega na innej zachęce podatkowej: w IKZE mamy ulgę podatkową od wpłacanych pieniędzy, a w IKE od wypłacanych.

3. Pracownicze Programy Emerytalne (PPE) zakładane przez pracodawców dla pracowników. Tym samym pracodawcy zobowiązują się do wpłacania regularnych składek na konta PPE swoich pracowników. Składka nie może przekroczyć 7% wynagrodzenia miesięcznego brutto, opłaca ją pracodawca, choć pracownik może dodatkowo oszczędzać. Oszczędności są zwolnione z podatku dochodowego. Wypłata następuje po ukończeniu 60. lub 55. roku życia i decyzji o przyznaniu emerytury⁷.

Sprostanie rygorystycznym regułom Unii Europejskiej dotyczącym dopuszczalnej wielkości deficytu w finansach publicznych wymagało aby rząd polski

⁶ Zob. K. Berenda, *Obalamy mity! O co chodzi w reformie emerytalnej*, 18.04.2013, RMF 24, <http://www.rmf24.pl/raport-emerytury-ofe/fakty/news-obalamy-mity-o-co-chodzi-w-reformie-emerytalnej,nId,956703#> (dostęp: 1.05.2014).

⁷ Zob. J. Kapiszewski, G. Osiecki, *Ani ZUS, ani OFE. Prezydent Komorowski promuje III filar*, „Dziennik Gazeta Prawna” 29.04.2014, forsal.pl, <http://forsal.pl/galerie/793540,duze-zdjecie,1,ani-zus-ani-ofe-prezydent-komorowski-promuje-iii-filar.html> (dostęp: 1.05.2014).

wykorzystał 65 mld euro oszczędności emerytalnych z II filara, zmniejszając jednocześnie udział budżetu w wydatkach emerytalnych. Wzbudziło to zaniepokojenie wśród krajowych ekspertów emerytalnych. Według szacunków rządowych do roku 2040 liczba osób pracujących w Polsce zmniejszy się o 4,9 mln, to znaczy na każdego emeryta będą przypadały dwie osoby pracujące. Według oficjalnych statystyk pod koniec 2012 roku przy liczbie ludności wynoszącej 38,2 mln liczba osób zatrudnionych w Polsce wynosiła 16 mln⁸.

1. NIEUDANA REFORMA

Nowy system był w dużej mierze niedopracowany i niedokończony, gdyż mimo zapowiedzi nie przeprowadzono ujednoczenia branżowych systemów emerytalnych, określono jedynie zasady pobierania środków, a nie ich wypłaty.

Reforma miała być powszechna, jednak już w 2003 roku rząd Leszka Millera wyłączył z niej służby mundurowe. Dwa lata później, w 2005 roku, rząd SLD-PSL pod presją związków zawodowych przywrócił uprzywilejowany system emerytur górniczych, który został utrzymany przez rząd PiS (do dzisiaj problem emerytalnych przywilejów górników nie został rozwiązany). Później utrzymano specjalny system emerytalny dla sędziów i prokuratorów. Z opóźnieniem likwidowano przywileje związane z wcześniejszym przechodzeniem na emeryturę. W 2008 roku uregulowano problem emerytur pomostowych, likwidując je z dużym opóźnieniem. W 2010 roku zajęto się uregulowaniem zasad wypłacania emerytur z OFE, uczyniono to więc dopiero wówczas, gdy pojawili się pierwsi emeryci uprawnieni do otrzymywania środków z nowego systemu. Natomiast gdy się okazało, że finanse publiczne nie wytrzymują obciążenia związanego z dotowaniem ZUS, postanowiono w 2011 roku zmniejszyć składkę płynącą do OFE. W ten sposób zwiększyły się wpływy do FUS (już w pierwszym roku o 7 mld zł), znacznie mniej pieniędzy dostały OFE, co przyniesie skutek w postaci niższych emerytur z II filara⁹.

Najwięcej kontrowersji od samego początku budził II filar. Krytycy OFE wskazują na jego początkowe błędy, takie jak powiększanie długu publicznego i koszty związane z opłatami oraz prowizjami dla towarzystw emerytalnych. Nie brakuje nadal postulatów likwidacji OFE. Twórcy reformy z 1999 roku wskazują natomiast na błędy i niedopatrzienia związane z II filarem.

Dokonana w 2013 roku nowelizacja ustawy, która weszła w życie w 2014 roku, dotycząca przekazania pieniędzy z OFE do ZUS na 10 lat przed emerytu-

⁸ *Zmiana oblicza emerytur. Raport o gotowości emerytalnej Polaków opracowany przez AEGON — 2013*, s. 5.

⁹ Zob. J. Świder, *Biedni na starość*, „Dziennik Polski” 5.04.2013, <http://www.dziennikpolski24.pl/artukul/3234624,biedni-na-starosc,1,id,t,sa.html> (dostęp: 1.05.2014).

raż, nie spowoduje wyraźnego zwiększenia świadczeń, a jedynie pomoże rządowi w ograniczeniu deficytu budżetowego. Tym samym emerytów czekać może realizacja pomysłu wypłacania każdemu ubezpieczonemu jednakowej, niewysokiej emerytury „na przeżycie” (przy niskiej, zryczałtowanej składce), czyli tak zwanej emerytury obywatelskiej. Reszta zostałaby pozostawiona zapobiegliwości każdego przyszłego emeryta. Zwolennikiem emerytur obywatelskich był między innymi były wicepremier Waldemar Pawlak. Podobne systemy emerytalne funkcjonują na przykład w Kanadzie i Nowej Zelandii¹⁰.

Europejskie systemy emerytalne różnią się konstrukcją III filara. Przykładowo w Holandii i Francji ponad 60% gospodarstw domowych emerytów pobiera wynagrodzenie z pracowniczych planów emerytalnych. Indywidualne formy odkładania na emeryturę są obecne we wszystkich krajach za wyjątkiem Cypru. Cieszą się one największą popularnością w krajach skandynawskich, w 2011 roku takie konta posiadało 46% osób powyżej 50. roku życia w Szwecji i 43% w Danii. Najmniej posiadaczy IKE po pięćdziesiątce było we Włoszech (10%), Hiszpanii (7%) i Grecji (5%)¹¹.

2. NIEWIELKIE ZAINTERESOWANIE SPOŁECZEŃSTWA REFORMĄ EMERYTALNĄ

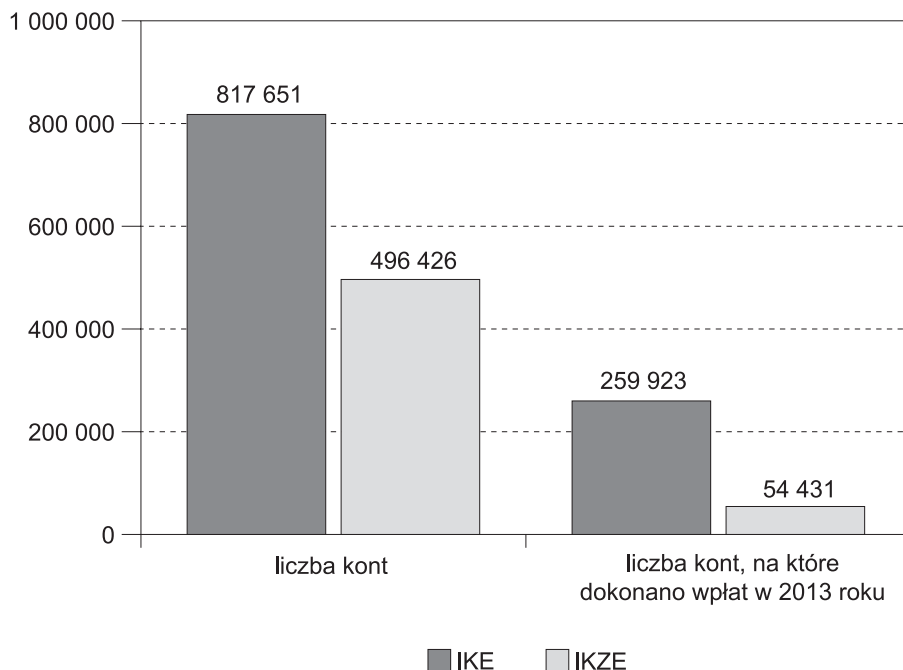
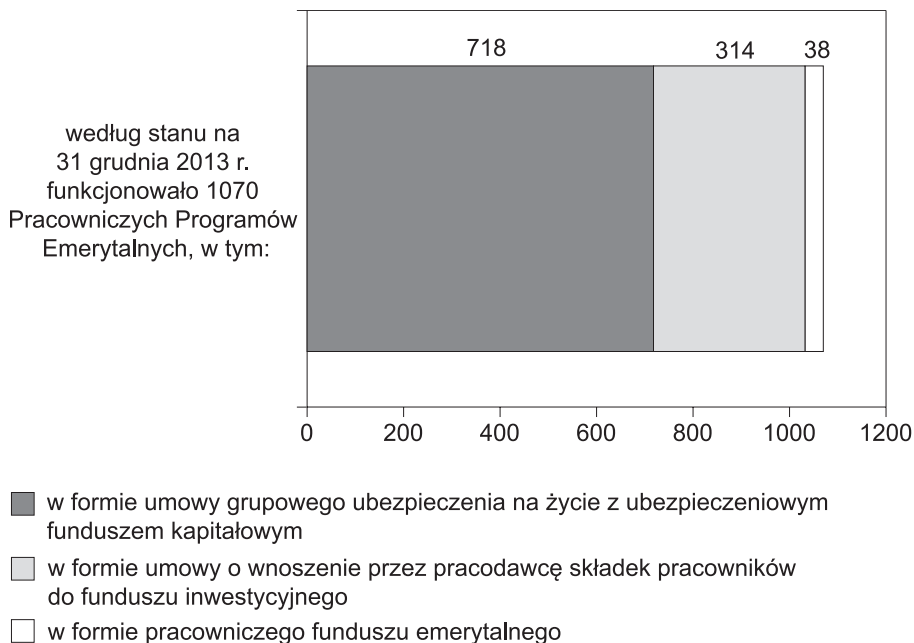
Zdaniem Prezydenta Bronisława Komorowskiego spór zwolenników i przeciwników rządowych pomysłów reformy OFE podważył zaufanie zarówno do ZUS, OFE, jak i do rynków kapitałowych. Zauważył on także, że bez dodatkowego oszczędzania emerytury będą nadal bardzo niskie. Dlatego zlecił między innymi przygotowanie analiz dotyczących tego, co powinno być wykonane, by Polscy obywatele zaczęli oszczędzać w III filarze.

Mimo że od reformy emerytalnej upłynęło 15 lat, III filar ma nadal znaczenie marginalne, podczas gdy jego zadaniem było uzupełnianie emerytalne oszczędności z I i II filara. Według danych Komisji Nadzoru Finansowego (KNF) w kraju działa ponad tysiąc pracowniczych programów emerytalnych w formie pracowniczych funduszy lub umów podpisywanych przez pracodawców z ubezpieczycielem zewnętrznym. Jak wynika z danych KNF, uczestniczy w nich 375 tys. osób, co stanowi około 2,4% ubezpieczonych w ZUS. Do tego dochodzi 817 tys. IKE, jednak tylko na 259 tys. z nich dokonano w 2013 roku wpłat. Podobnie jest w wypadku IKZE, których jest 496 tys., ale wpłat dokonano na zaledwie 54 tys. kont. W ZUS ubezpieczonych jest 15,8 mln osób. Tym samym tylko około 4% zbierających na emeryturę w I i II filarze robi to także w III, co oznacza, że tylko jedna na 25 osób ma dodatkowe oszczędności¹² (zob. ryc. 1).

¹⁰ Zob. *ibidem*.

¹¹ Zob. J. Kapiszewski, G. Osiecki, *op. cit.*

¹² Zob. *ibidem*.

Rycina 1. Wykorzystanie III filara reformy funduszy emerytalnych

Źródło: J. Kapiszewski, G. Osiecki, *Ani ZUS, ani OFE. Prezydent Komorowski promuje III filar*, „Dziennik Gazeta Prawna” 29.04.2014, forsal.pl, <http://forsal.pl/galerie/793540,duze-zdjecie,1,ani-zus-ani-ofe-prezydent-komorowski-promuje-iii-filar.html> (dostęp: 1.05.2014).

3. WYNIKI BADAŃ ZNAJOMOŚCI MECHANIZMU OSZCZĘDZANIA EMERYTALNEGO W III FILARZE — ZABEZPIECZENIE EMERYTALNE

3.1. STOPIEŃ POINFORMOWANIA O FORMACH OSZCZĘDZANIA W III FILARZE

Pierwsze badania na temat wiedzy Polaków o IKZE, dotyczące ich zainteresowania tą formą oszczędzania na przyszłą emeryturę oraz postrzegania ich atrakcyjności na tle IKE, a także zainteresowania uczestnictwem w PPE zostały przeprowadzone przez CBOS na zlecenie Izby Zarządzających Funduszami i Aktywami. Badanie zostało przeprowadzone między 5. a 11. maja 2011 roku na próbie losowej liczącej 1189 osób. Próba została wylosowana z systemu PESEL. Wywiady zrealizowano metodą *face-to-face* przy zastosowaniu CAPI (*Computer Assisted Personal Interview* — wywiady bezpośrednie przy użyciu komputera)¹³. Badania zostały przeprowadzone jeszcze przed uchwaleniem zmian w systemie emerytalnym (IKZE zaczęły funkcjonować w systemie emerytalnym z początkiem 2012 r.).

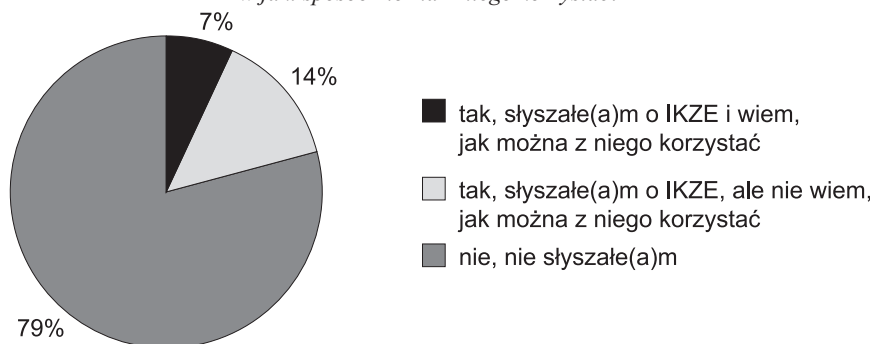
Informacja o planach wprowadzenia IKZE dotarła do nieco ponad 1/5 respondentów (21%). Większość z nich słyszała o IKZE, ale nie wiedziała, jak można z niego korzystać (14% ogółu badanych). Wiedzę o IKZE oraz znajomość zasad korzystania z tego produktu deklarowało jedynie 7% respondentów, co zostało zaprezentowane na rycinie 2.

W badaniach potwierdzono, że poziom poinformowania o IKZE jest powiązany z wykształceniem ankietowanych i był najwyższy wśród osób z wyższym wykształceniem, chociaż nawet w grupie absolwentów wyższych uczelni niewiele, bo tylko 30% deklarowało, że słyszało o IKZE, z czego mniej niż połowa (14%) twierdziła jednocześnie, że wie, jak z niego korzystać. Wynika z nich także, że najlepiej poinformowane są osoby pracujące na własny rachunek poza rolnictwem oraz pracownicy administracyjno-biurowi. Wśród przedsiębiorców i innych samozatrudnionych oraz w grupie pracowników administracyjno-biurowych 39% słyszało o IKZE, aczkolwiek większość nie знаła zasad korzystania z tego produktu.

Warto też zwrócić uwagę, że poziom poinformowania o IKZE jest związany z poziomem zamożności, wie o nim najwięcej osób o najwyższych dochodach oraz dobrze oceniających swoje warunki materialne. Mniejszy wpływ na poziom poinformowania o IKZE ma wiek respondentów, najwięcej osób, które słyszały

¹³ Technika stosowana w badaniach ilościowych, polegająca na przeprowadzaniu wywiadów z respondentami przy użyciu przenośnych komputerów (notebook). Zastosowanie kwestionariuszy elektronicznych umożliwia prezentowanie badanemu materiałów multimedialnych. Dzięki temu pomijany jest długotrwały i powodujący błędy etap ręcznego wpisywania odpowiedzi z ankiet do bazy danych (kodowanie), a sam proces ich zbierania trwa znacznie krócej. [(*Badania techniką CAPI*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, <http://www.socjologia.univ.rzeszow.pl/kursy/badania-technika-capi> (dostęp 2.05.2014)].

Pyt. Czy słyszał(a) Pan(i) o Indywidualnym Koncie Zabezpieczenia Emerytalnego — IKZE i o tym, w jaki sposób można z niego korzystać?

Rycina 2. Wiedza na temat IKZE oraz możliwości korzystania z niego w 2011 roku

Źródło: *Polacy o Indywidualnych Kontach Zabezpieczenia Emerytalnego i innych dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę. Raport z badań*, CBOS, Warszawa maj 2011, s. 3.

o IKZE, jest w grupie wiekowej 45–54 lata (26%). Biorąc pod uwagę wielkość miejscowości, najwięcej osób, które słyszało o IKZE, mieszka w największych miast¹⁴.

Podobne badania dotyczące znajomości mechanizmu oszczędzania emerytalnego IKZE zostały przeprowadzone w 2012 roku dla Komitetu Obywatelskiej Inicjatywy Ustawodawczej i Polskiej Izby Ubezpieczeń¹⁵.

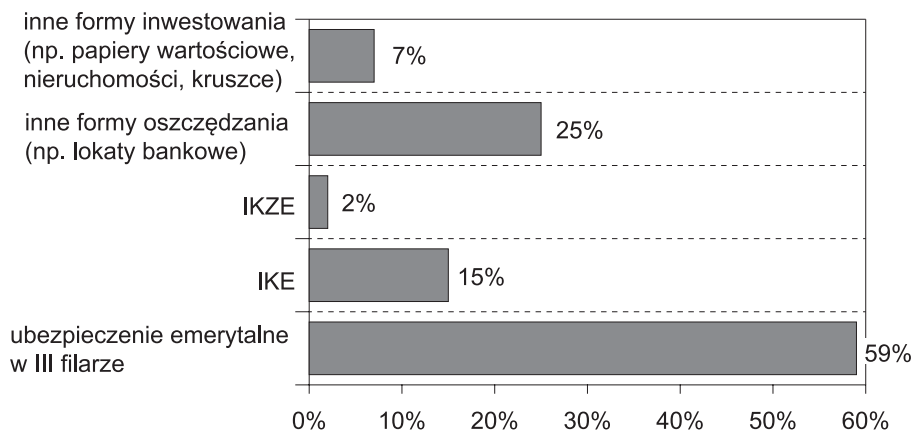
Wynikało z nich, że tylko 10% ankietowanych systematycznie oszczędza na przyszłą emeryturę. Najbardziej popularną formą takiego oszczędzania są ubezpieczenia emerytalne w II filarze (w tym wypadku prawdopodobnie dlatego, że są obowiązkowe) lub lokaty bankowe. Z IKZE korzystało zaledwie 0,2% całej grupy badanych — tylko 2% systematycznie oszczędzało na przyszłą emeryturę. Wyniki badania przedstawiono na rycinie 3.

Odpowiedzi na kolejne pytanie dotyczące wiedzy ankietowanych w zakresie oszczędzania na przyszłą emeryturę w IKZE również nie przedstawiały się optymistycznie. Tylko 11% zdawało sobie sprawę z takiej możliwości oszczędzania, zatem niedoinformowanie (83% badanych nigdy nie słyszało o IKZE) jest znaczącą barierą korzystania z tego mechanizmu oszczędzania. Wyniki badania przedstawiono na rycinie 4.

Badania Komitetu Obywatelskiej Inicjatywy Ustawodawczej Razem i Polskiej Izby Ubezpieczeniowej potwierdziły także, że w tej kwestii nic się nie zmieniło od roku 2011, a uzyskane wyniki są nieco gorsze niż w badaniu CBOS z 2011 roku.

¹⁴ *Polacy o Indywidualnych Kontach Zabezpieczenia Emerytalnego i innych dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę. Raport z badań*, CBOS, Warszawa maj 2011, s. 3–4, 13–14.

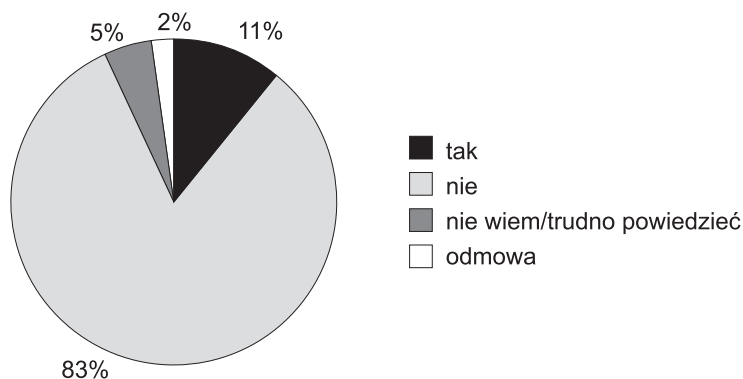
¹⁵ Badanie typu OMNIBUS przeprowadzone techniką CAPI, w dniach 8–14 listopada 2012 r., na losowej próbie 1000 osób w wieku 15–75 lat.

Rycina 3. Najpopularniejsze formy oszczędzania na przyszłą emeryturę w 2012 roku

Źródło: *Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE)*, Prezentacja wyników z badania typu Omnibus dla Komitetu Obywatelskiej Inicjatywy Ustawodawczej Razem i Polskiej Izby Ubezpieczeń, Millward Brown, Warszawa listopad 2012, s. 5.

Pyt. Czy słyszał(-a) Pan(-i) kiedykolwiek o nowej formie oszczędzania na emeryturę o nazwie IKZE?

Rycina 4. Społeczna wiedza na temat IKZE w badaniach z 2012 roku

Źródło: *Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE)*, Prezentacja wyników z badania typu Omnibus dla Komitetu Obywatelskiej Inicjatywy Ustawodawczej Razem i Polskiej Izby Ubezpieczeń, Millward Brown, Warszawa listopad 2012, s. 6.

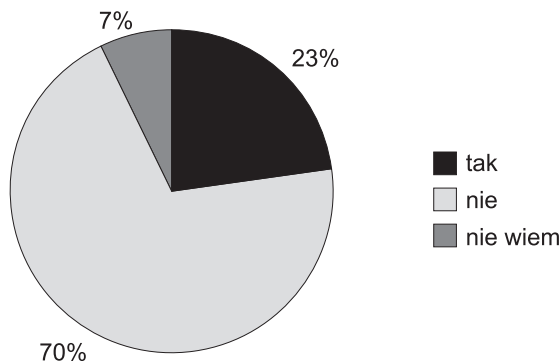
Rok później, w 2013 roku, przeprowadzono podobne badania przez AEGON w dwunastu krajach, w tym Polsce. Celem badań było przedstawienie opinii głównych grup populacji czynnej zawodowo¹⁶. Jednym ze stawianych problemów było: „Co zrobić, aby systemy emerytalne miały w przyszłości bardziej zrównoważony charakter? W ramach ankiety zadano również pytanie, w jaki spo-

¹⁶ *Zmiana oblicza emerytur...*, s. 4.

sób można by uatrakcyjnić produkty oszczędnościowe i emerytalne oraz lepiej wyważyć role osób indywidualnych, państwa i pracodawcy.

Natomiast odpowiedzi na pytanie dotyczące alternatywnego planu zabezpieczenia finansowego na czas emerytury wykazały, że ponad 2/3 zatrudnionych nie ma alternatywnego planu zabezpieczenia emerytalnego (ryc. 5).

Pyt. Czy na wypadek, gdyby Pan(-i) nie był(-a) w stanie pracować do momentu osiągnięcia wieku emerytalnego, ma Pan(-i) alternatywny plan zabezpieczenia finansowego zapewniający dochód na emeryturze?

Rycina 5. Kwestia zabezpieczenia finansowego w świadomości społecznej w 2013 roku

Źródło: *Zmiana oblicza emerytur. Raport o gotowości emerytalnej Polaków opracowany przez AEGON — 2013*, s. 12.

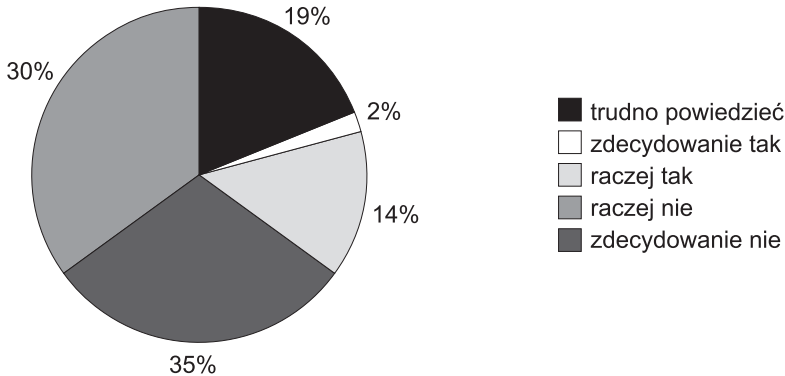
Rezultaty badania winny budzić szczególny niepokój, ponieważ wykazuje, że respondentom brak wiedzy finansowej, niezbędnej do zapewnienia sobie odpowiedniej emerytury. Brak alternatywnego planu zabezpieczenia finansowego oznacza zagrożenie ubóstwem w momencie zaprzestania aktywności zawodowej.

3.2. ZAINTERESOWANIE OSZCZĘDZANIEM W III FILARZE ORAZ INNYMI PRODUKTAMI FINANSOWYMI

W badaniach prowadzonych w 2011 roku przez CBOS respondentom niebędącym emerytami (lub rencistami) zadano pytanie, czy zamierzają oszczędzać w IKZE na swoją przyszłą emeryturę. Zainteresowanie ankietowanych tym produktem nie było duże. Jedynie 16% zadeklarowało, że zamierza oszczędzać w IKZE na swoją przyszłą emeryturę, przy czym jedynie 2% wyraziło zdecydowane zainteresowanie takim oszczędzaniem. Nieomal 2/3 (65%) stwierdziło, że nie zamierza oszczędzać w IKZE, przy czym większość z tej grupy (35%) była o tym zdecydowanie przekonana. Odpowiedzi na zadane pytanie zaprezentowano na rycinie 6.

Wynika z nich, że odsetek deklaracji dotyczących zamiaru oszczędzania w IKZE jest związany z wiekiem badanych — im jest on niższy, tym więcej osób deklaruje zamiar takiego oszczędzania, ale nawet grupa najmłodszych badanych

Pyt. Czy zamierza Pan(-i) oszczędzać w IKZE na swoją przyszłą emeryturę?

Rycina 6. Zainteresowanie oszczędzaniem w IKZE w 2011 roku

Źródło: *Polacy o Indywidualnych Kontach Zabezpieczenia Emerytalnego i innych dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę. Raport z badań*, CBOS, Warszawa maj 2011, s. 5.

(w wieku 18–24 lata) nie stanowiła większości. Zainteresowanych oszczędzaniem w IKZE było 27% badanych. Jednak należy zauważyć, że sama deklaracja nie świadczy o przystąpieniu do IKZE.

Z kolei w badaniach przeprowadzonych przez Instytut Homo Homini w 2011 roku ustalono, że najbardziej bierną grupą respondentów są kobiety. Przeszło 83% z nich opłaca jedynie obowiązkowe składki. Mężczyzn oszczędzających i inwestujących z myślą o emeryturze jest 43%. Ponad dwa razy tyle kobiet (33%) co mężczyzn (14%) deklaruje, że nie oszczędza i nie planuje oszczędzać. Wyniki badania wskazują również, że osoby w wieku 25–29 lat szukają najaktywniej produktów emerytalnych, co trzeci ankietowany z tej grupy (28,6%) planuje w najbliższym czasie założenie produktu oszczędnościowego¹⁷.

Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego budzą największe zainteresowanie wśród osób o najwyższych dochodach, mających dobre warunki materialne, ale nawet w tym wypadku poziom zainteresowania nie przekracza 20%. Badania potwierdziły, że poziom zainteresowania IKZE jest związany z deklarowaną wiedzą o tym produkcie — wśród osób, które nie tylko słyszały o IKZE, ale także wiedzą, jak z niego korzystać, poziom zainteresowania korzystaniem z tego produktu jest wyższy niż wśród osób, które o nim nie słyszały lub słyszały, ale nie znają bliższych szczegółów na jego temat¹⁸ (zob. tab. 1).

W badaniach Millward Brown prowadzonych w 2012 roku starano się dociec, dlaczego IKZE nie jest popularną formą gromadzenia oszczędności na przyszłą

¹⁷ *Polacy o przyszłych emeryturach. Raporty z badań*, Instytut Homo Homini, <http://www.homohomini.com.pl/news/119/55/Polacy-o-przyszlych-emeryturach/d,Aktualno%C5%9Bci/> (dostęp: 1.05.2014).

¹⁸ *Polacy o Indywidualnych...*, s. 6, 15–16.

Tabela 1. Wiedza na temat IKZE

Czy zamierza Pan(-i) oszczędzać w IKZE na swoją przyszłą emeryturę?	Czy słyszał(-a) Pan(-i) o Indywidualnym Koncie Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE) i o tym, w jaki sposób można z niego korzystać?	
	Tak, słyszałem(-am) o IKZE i wiem, jak można z niego korzystać	Tak, słyszałem(-am) o IKZE, ale nie wiem, jak można z niego korzystać
Zdecydowanie tak	11%	1%
Raczej tak	24%	13%
Raczej nie	29%	28%
Zdecydowanie nie	28%	39%
Trudno powiedzieć	8%	19%

Źródło: *Polacy o Indywidualnych Kontach Zabezpieczenia Emerytalnego i innych dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę. Raport z badań*, CBOS, Warszawa maj 2011, s. 6.

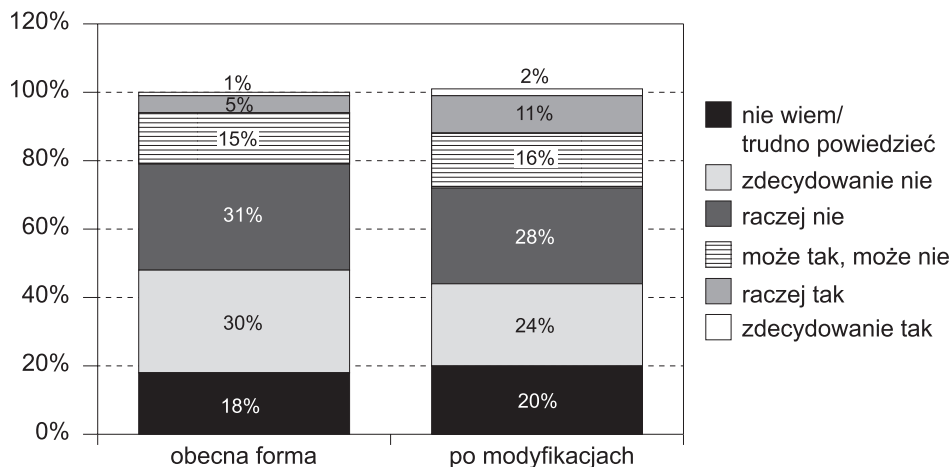
emeryturę. W obecnej formie IKZE daje możliwość wpłaty na specjalne konto do 4% dochodu, jednak nie więcej niż 4030 zł rocznie. Wpłaconą kwotę można odpiścić od podstawy opodatkowania (co oznacza, że można odzyskać kwotę zapłaconego od tych środków podatku). Jednakże po osiągnięciu wieku emerytalnego, w momencie wypłaty świadczeń, trzeba będzie zapłacić podatek od całości zgromadzonych środków według obowiązującej w przyszłości skali podatkowej (w 2014 r. jest to 18% lub 32%). Biorąc pod uwagę sytuację ekonomiczną, można założyć, że społeczeństwo obawia się wzrostu podatków w przyszłości, dlatego taka forma oszczędzania emerytalnego nie jest odbierana jako korzystna.

Mając na uwadze te obawy, zadano ankietowanym hipotetyczne pytanie, czy oszczędzaliby w IKZE na przyszłą emeryturę, gdyby świadczenia te zostały zwolnione z podatku po osiągnięciu wieku emerytalnego przez oszczędzających oraz gdyby ulga nie wynosiła maksymalnie 4% dochodu, ale 4000 zł dla wszystkich obywateli. Wyniki odpowiedzi na to pytanie przedstawiono na rycinie 7.

Analizując prezentowane wyniki badań, należy zauważyć, że 21% ankietowanych rozważyłoby systematyczne oszczędzanie na przyszłą emeryturę w obecnej formie IKZE, jednakże odsetek ten wzrósłby do 29% po zaproponowanych hipotetycznych modyfikacjach tego systemu oszczędzania. Uwzględniając niewystarczający stopień poinformowania społeczeństwa na temat IKZE, należy podkreślić, że jest to różnica statystycznie znacząca. Wyniki badań potwierdziły też tezę o niedoborze gotówki i niskich zarobkach społeczeństwa polskiego i są zgodne z badaniami innych instytucji.

Najciekawsze pytanie ankiety prowadzonej przez AEGON w 2013 roku dotyczyło zainteresowania respondentów produktami finansowymi, jakie oferuje rynek kapitałowy, z udzielonych odpowiedzi wynika, że zarządzanie ryzykiem jest

Pyt. Czy oszczędzałby(-alaby) Pan(-i) w IKZE w obecnej formie i po modyfikacjach?

Rycina 7. Oszczędzanie w IKZE w obecnej formie oraz po hipotetycznych modyfikacjach

Źródło: Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego (IKZE). Prezentacja wyników z badania typu Omnibus dla Komitetu Obywatelskiej Inicjatywy Ustawodawczej Razem i Polskiej Izby Ubezpieczeń, Millward Brown, Warszawa listopad 2012, s. 8.

najwyższym finansowym priorytetem. Odpowiedzi na to pytanie przedstawiono na rycinie 8.

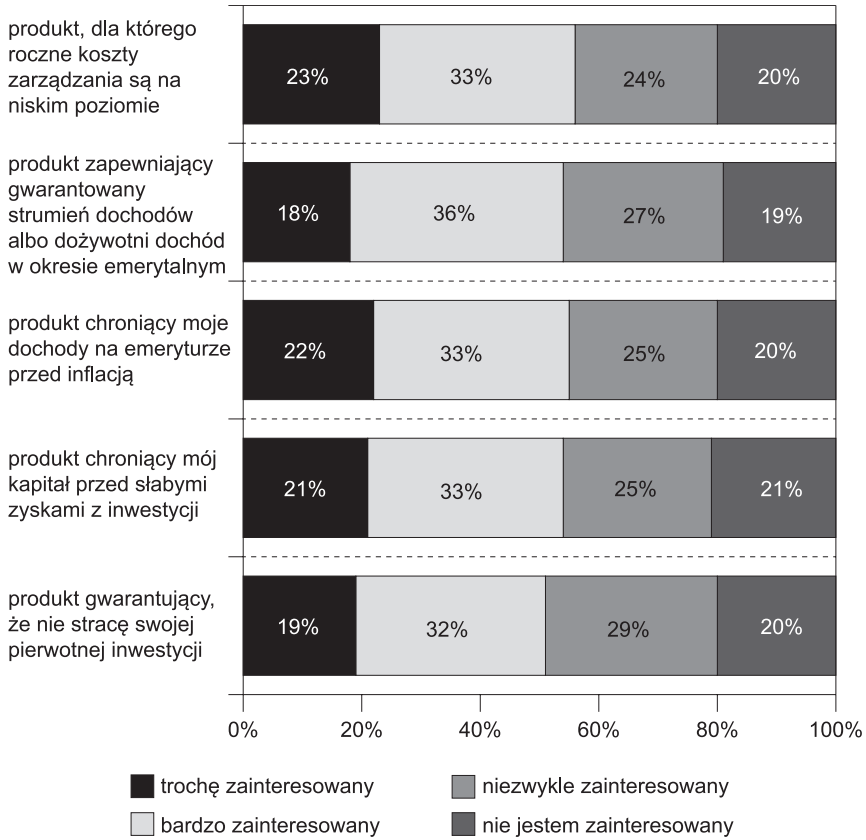
Należy zaznaczyć, że tak jak i w innych badaniach, tak i w tym popularnymi produktami finansowymi są te, które chronią przed inflacją, słabymi zyskami lub utratą kapitału. Ponadto w przytoczonych badaniach wykazano, że:

— 36% respondentów uważa, że kryzys finansowy powoduje, że są skłonni podjąć mniejsze ryzyko w ramach swoich oszczędności emerytalnych;

— 19% spośród korzystających z profesjonalnego doradztwa otrzymuje usługi polegające na rekomendacjach dotyczących ryzyka związanego z długoterminowym inwestowaniem i alokacją aktywów.

W badaniach AEGON nie stawiano już hipotetycznych pytań w stylu „co by było, gdyby”, lecz wprost pytano o czynniki, które zachęciłyby do oszczędzania na przyszłą emeryturę. Z uzyskanych odpowiedzi wynika jednoznacznie, że ludzie chcą być motywowani do oszczędzania na emeryturę poprzez wyższe płace i ulgi podatkowe, co przedstawiono na rycinie 9.

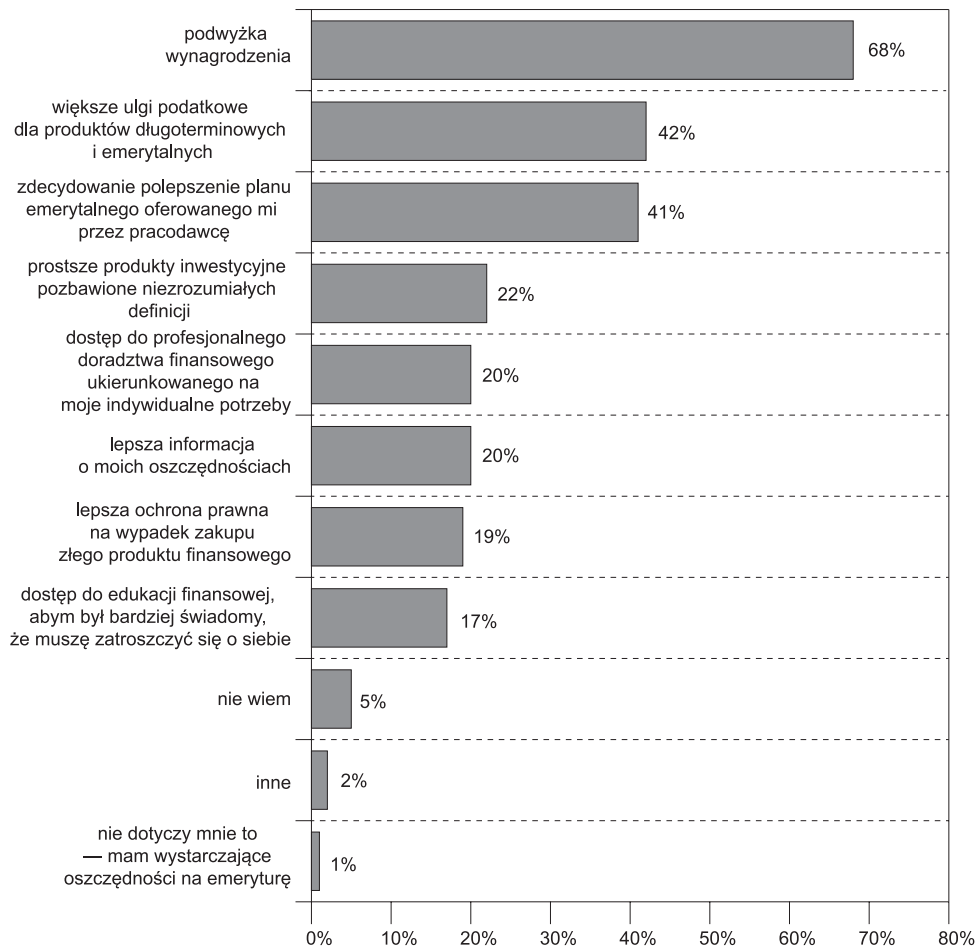
Abstrahując od znaczenia wysokości płacy oraz jej wpływu na możliwość oszczędzania, należy podkreślić, że w ramach badania ustalono, iż: brak środków na inwestycje zniechęca 48% respondentów do oszczędzania, z kolei niepewność sytuacji gospodarczej stanowi negatywny bodziec dla 10% ankietowanych, a brak zaufania do branży usług finansowych zniechęca tylko 8%.

Rycina 8. Zainteresowanie produktami finansowymi w 2013 roku

Źródło: *Zmiana oblicza emerytur. Raport o gotowości emerytalnej Polaków opracowany przez AEGON — 2013*, s. 14.

Pyt. Które spośród następujących czynników zachęciłyby do oszczędzania na emeryturę?

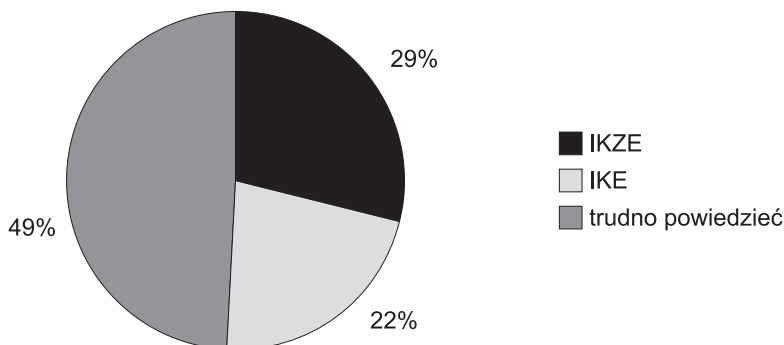
Rycina 9. Decydujące czynniki zachęcające do oszczędzania w 2013 roku

Źródło: *Zmiana oblicza emerytur. Raport o gotowości emerytalnej Polaków opracowany przez AEGON — 2013*, s. 15.

3.3. PORÓWNANIE ATRAKCYJNOŚCI IKE I IKZE

Kwestia porównania została ujęta w badaniach przeprowadzonych w 2011 roku przez CBOS, który zwrócił się do respondentów z prośbą o porównanie funkcjonującego od kilku lat produktu IKE umożliwiającego dodatkowe oszczędzanie na przyszłą emeryturę oraz nowego produktu IKZE. Wyniki tych badań zaprezentowano na rycinie 10.

Pyt. Który z tych dwóch produktów jest bardziej atrakcyjny?

IKZE — Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego, które cechują:

- ulga podatkowa — możliwość odpisania wpłacanych kwot od podstawy opodatkowania,
- limit wpłat 4% wynagrodzenia,
- brak „podatku Belki”,
- opodatkowanie podatkiem dochodowym przy wypłacie

IKE — Indywidualne Konto Emerytalne, które cechują:

- brak ulgi podatkowej,
- limit wpłat — trzykrotność średniego wynagrodzenia,
- brak „podatku Belki”,
- brak podatku dochodowego przy wypłacie środków

Rycina 10. Atrakcyjność IKZE względem IKE

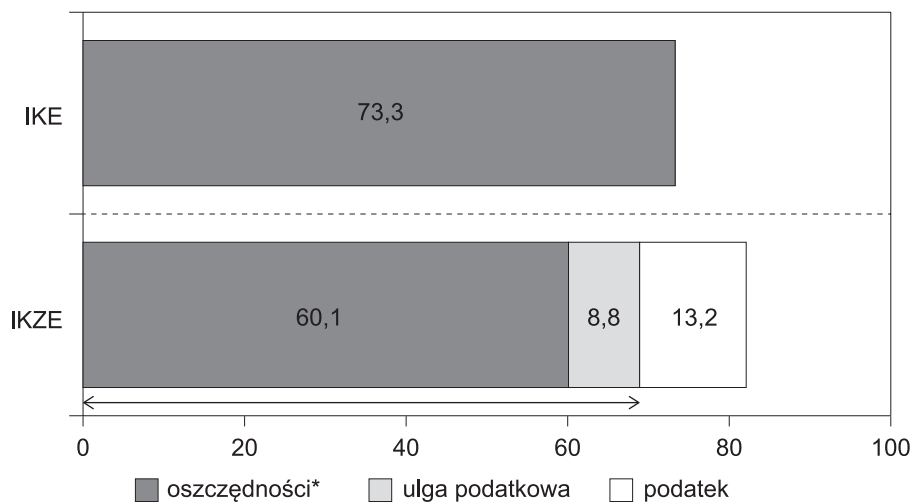
Źródło: *Polacy o Indywidualnych Kontach Zabezpieczenia Emerytalnego i innych dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę. Raport z badań*, CBOS, Warszawa maj 2011, s. 7.

Pomimo przedstawienia przez CBOS najważniejszych cech IKZE i IKE niemal połowa badanych (49%) nie potrafiła zająć stanowiska w kwestii atrakcyjności obu produktów. Odsetek osób, które nie potrafiły wskazać bardziej atrakcyjnego produktu, był tym wyższy, im bardziej zaawansowany był wiek badanych. W grupie wiekowej 18–24 lata jedynie 32% nie potrafiło wskazać bardziej atrakcyjnego produktu, wśród osób, które ukończyły 65. rok życia, było ich aż 74%.

Podobna zależność występowała w wypadku poziomu wykształcenia — im był on niższy, tym więcej osób nie potrafiło wskazać, który produkt jest bardziej atrakcyjny. Osoby, które potrafiły ocenić oba produkty, za bardziej atrakcyjne uznały IKZE (29%) niż IKE (22%). O przewadze IKZE nad IKE zapewne zdecydowała ulga podatkowa polegająca na możliwości odpisania wpłacanych kwot od podstawy opodatkowania.

Potwierdzeniem tej opinii może być również przewaga zwolenników IKZE nad IKE występująca wśród respondentów o najwyższych dochodach oraz dobrze oceniających warunki materialne swoich gospodarstw domowych (wśród osób, których miesięczne dochody osobiste netto przekraczają 2000 zł 43% za bardziej atrakcyjne uznaje IKZE, a tylko 24% IKE)¹⁹.

W 2013 roku oceny atrakcyjności IKE i IKZE dokonano na łamach „Gazety Wyborczej”. Wyniki tych badań należy uznać za interesujące, gdyż medium te ma określoną grupę czytelników charakteryzujących się na ogół wyższym wykształceniem, wysokimi dochodami i z reguły akceptujących zmiany systemowe. Z przeprowadzonych analiz wynika, że IKZE nie są atrakcyjnym produktem, ponieważ wysokie opłaty pobierane przez instytucje finansowe mogą odebrać nawet połowę ulgi podatkowej. Należy zaznaczyć, że uzyskane przez „Gazetę Wyborczą” wyniki prezentują odmienną tendencję od wcześniejszych wyników badań CBOS. Potwierdzono, że przy tych samych składkach atrakcyjniej jest oszczędzać w IKE. Wyniki badań zaprezentowano na rycinie 11.

←→ Wartość na linii strzałki: 68,9

* Oszczędzamy przez 30 lat po 100 zł miesięcznie (waloryzowane o 2% co roku). Instytucja finansowa zarabia 5% rocznie, pobiera 3% od składek i 2% za zarządzanie.

Rycina 11. Opłacalność oszczędzania na IKE i IKZE

Źródło: M. Bojanowski, *IKZE – czy oplaca się odkładać na nowych kontach emerytalnych?*, 28.03.2013, http://wyborcza.biz/finanse/1,105684,11433433,IKZE___czy_oplaca_sie_odkladac_na_nowych_kontach_emerytalnych_.html#sondaz (dostęp: 22.05.2014).

Należy dodać, że z omówionych w punkcie 3.1 badań wynika, że większość Polaków nie wie nawet, co to jest IKZE. Przykładowo, w sondażu Instytutu Homo

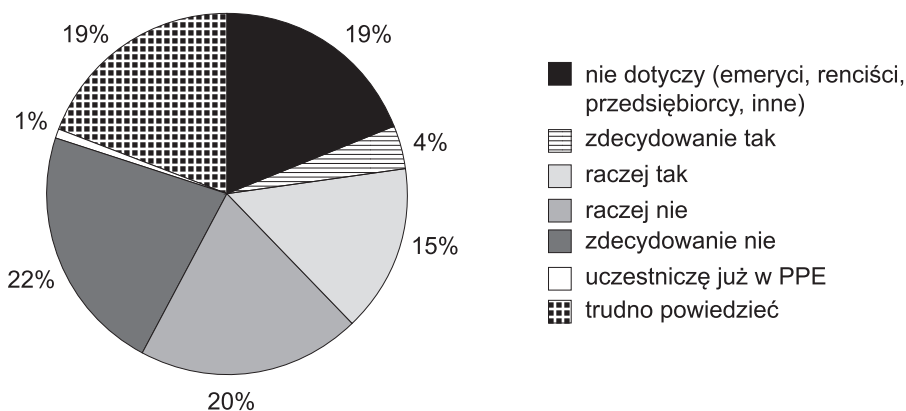
¹⁹ *Ibidem*, s. 8, 17–18.

Homini dla Deutsche Banku PBC jedynie 3% potrafiło prawidłowo odpowiedzieć na pytanie, co to jest IKZE. Zatem można stwierdzić, że brak zainteresowania produktami z III filara może być wynikiem braku zaufania do rządu, który nie dotrzymuje swoich obietnic. Prezentowany wniosek uzasadniają między innymi wyniki przytoczonych badań, a także niewielka (4%) liczba osób oszczędzających w dodatkowych programach emerytalnych w Polsce. Duży wpływ na uczestnictwo w funduszach emerytalnych ma również ulga podatkowa. Przykładowo, w Finlandii oszczędza 13% społeczeństwa, w Słowenii — 18%, a w Niemczech i na Węgrzech — po 34%, jednakże w tych krajach ulga jest wyższa. Na Węgrzech pracownicy mogą odliczyć od podatku do 2 tys. zł rocznie, a w Niemczech nawet 9,1 tys. zł, natomiast przeciętnie zarabiający Polak nie więcej niż 1,6 tys. zł²⁰.

3.4. ZAINTERESOWANIE OSZCZĘDZANIEM W PPE

Jedną z form dobrowolnego oszczędzania na emeryturę w ramach III filara są PPE. Badania z 2011 roku przeprowadzone przez CBOS wykazały, że w odpowiedzi na pytanie „Czy ankietowani skorzystaliby z tej oferty, gdyby obecny lub przyszły pracodawca, zamiast podwyżki, zaoferował im uczestnictwo w Pracowniczym Programie Emerytalnym?”, zainteresowani uczestnictwem stanowili mniejszą grupę (19%) niż osoby, które nie zgodziłyby się na rezygnację z podwyżki w zamian za uczestnictwo w PPE (42%). Sytuacja ta została przedstawiona na rycinie 12.

Pyt. Czy gdyby Pana(-i) pracodawca lub przyszły pracodawca zamiast podwyżki zaoferował Panu(-i) uczestnictwo w Pracowniczym Programie Emerytalnym, to skorzystalby(-alaby) Pan(-i) z niego, czy też nie?

Rycina 12. Wybór uczestnictwa w PPE w opinii respondentów w 2015 roku

Źródło: *Polacy o Indywidualnych Kontach Zabezpieczenia Emerytalnego i innych dobrowolnych formach oszczędzania na emeryturę. Raport z badań*, CBOS, Warszawa maj 2011, s. 9.

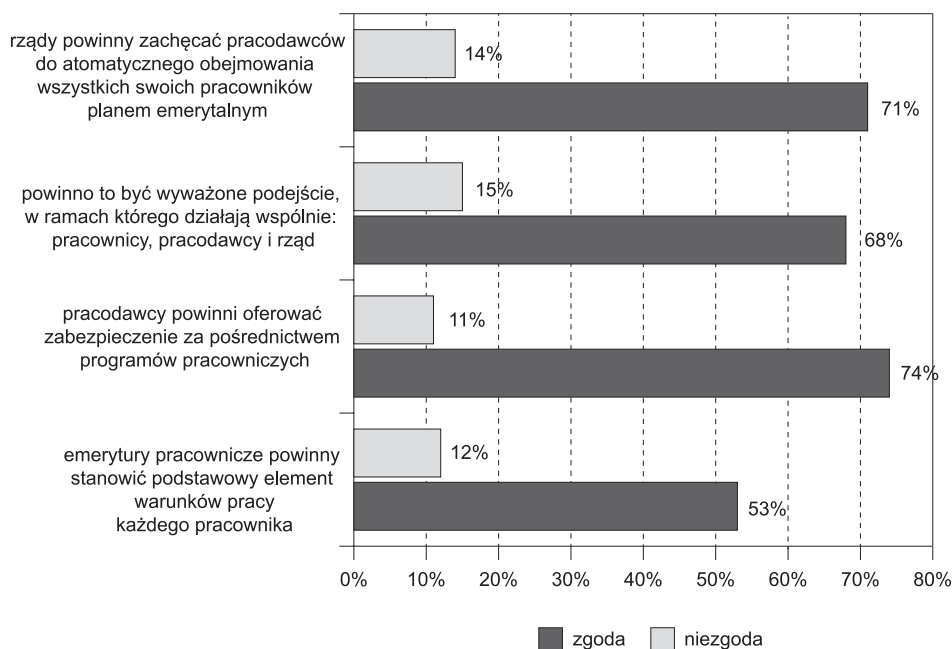
²⁰ Zob. M. Bojanowski, *IKZE — czy opłaca się odkładać na nowych kontach emerytalnych?*, 28.03.2013, http://wyborcza.biz/finanse/1,105684,11433433,IKZE___czy_oplaca_sie_odkladac_na_nowych_kontach_emerytalnych_.html#sondaz (dostęp: 22.05.2014).

Wyniki badania wykazały, że we wszystkich grupach badanych zwolennicy otrzymania podwyżki od pracodawcy dominują nad osobami, które byłyby gotowe zrezygnować z podwyżki, gdyby pracodawca w zamian zaproponował im uczestnictwo w PPE. Największy odsetek skłonnych zrezygnować z podwyżki na rzecz uczestnictwa w PPE był wśród osób poniżej 25. roku życia (32%), jednak nawet w tej grupie wiekowej większa część (39%) wolałaby otrzymać podwyżkę. Z odpowiedzi wynika, że im starsza grupa wiekowa, tym odsetek deklarujących zainteresowanie udziałem w PPE jest mniejszy²¹.

W badaniach AEGON z 2013 roku jedno z pytań dotyczyło tego, co anketowani sądzą na temat emerytur pracowniczych. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że pracownicy popierają rolę emerytur pracowniczych, co zaprezentowano na rycinie 13.

Pyt. W jakim zakresie zgadza się lub nie zgadza się Pan(-i) z następującymi stwierdzeniami dotyczącymi ponoszenia odpowiedzialności za finansowanie emerytur?

Pyt. Prosimy wskazać, do jakiego stopnia zgadza się lub nie zgadza się Pan(-i) z następującymi stwierdzeniami dotyczącymi Pana(-i) pracy.

Rycina 13. Rola emerytur pracowniczych

Źródło: *Zmiana oblicza emerytur: Raport o gotowości emerytalnej Polaków opracowany przez AEGON — 2013*, s. 16.

Potwierdzono, że emerytury pracownicze w dalszym ciągu cieszą się poparciem ogromnej większości respondentów, podobnie jak pomysł automatycznego obejmowania ludzi takim systemem. Ponadto należy zauważyć, że w opinii społecznej:

²¹ *Polacy o Indywidualnych...*, s. 10, 19–20.

— systemy zdefiniowanych świadczeń pozostają najważniejszym źródłem przyszłej emerytury dla 60% respondentów; systemy składkowe są najważniejsze tylko dla 4%;

— respondenci pragną zróżnicowania źródeł zaopatrzenia emerytalnego w celu zminimalizowania ryzyka: 72% pragnie mieć jak najwięcej źródeł dochodu na emeryturze;

— 2/5 (41%) martwi się, że globalny kryzys finansowy oznacza, że ich pracodawca może dokonać cięć świadczeń pracowniczych.

Biorąc pod uwagę przytoczone wyniki badań dotyczące znajomości mechanizmu oszczędzania emerytalnego w III filarze, przeprowadzonych przez różne instytucje badawcze w latach 2011–2013, można sformułować następujące ogólne wnioski.

Należy podkreślić, że zainteresowanie Polaków dodatkowym oszczędzaniem na emeryturę nie było duże. Potwierdza to niska skłonność do rezygnacji z ewentualnej podwyżki wynagrodzenia na rzecz udziału w PPE oraz niespecjalne zainteresowanie oszczędzaniem w ramach IKZE.

Jednym z powodów braku zainteresowania oszczędzaniem w IKZE może być niewystarczająca wiedza badanych o tym produkcie. Najwięcej zainteresowanych oszczędzaniem w IKZE było wśród osób zamożnych oraz najmłodszych roczników badanych. Za atrakcyjnością tego produktu może przemawiać ulga podatkowa. Wskazywanie IKZE jako produktu bardziej interesującego niż IKE oraz wybór podwyżki wynagrodzenia zamiast udziału w PPE może świadczyć o tym, że dla respondentów korzyści, które można osiągnąć w krótkim terminie (podwyżka wynagrodzenia, ulga podatkowa od bieżących dochodów) mają większe znaczenie niż gromadzenie dodatkowych oszczędności na przyszłą emeryturę²².

Sytuację taką mogłoby przykładowo zmienić całkowite zniesienie podatku, likwidacja prowizji pobieranych przez fundusze, a także lepsza polityka informacyjna państwa, gdyż nadal — mimo upływu kilku lat od wprowadzenia reformy emerytalnej — większość społeczeństwa nie ma o niej pojęcia, a trudno inwestować w coś, o czym nie ma się własnego zdania. Dodatkowo, jak wynika z analizy „Gazety Wyborczej”, składka emerytalna z pierwszych kilku lat oszczędzania zostaje przeznaczona na prowizje instytucji finansowej i koszty zarządzania nią. Tak więc aby zachęcić obywateli do oszczędzania na przyszłą emeryturę w III filarze, należałoby wprowadzić lepszą ochronę prawną uniemożliwiającą wprowadzanie do umów niekorzystnych zapisów dla oszczędzających, a także informować o negatywnych aspektach takiego oszczędzania, a zwłaszcza stratach, jakie może ponieść przyszły emeryt.

Należy również zauważyć, że istnieje niedoinformowanie społeczeństwa zarówno w zakresie dokonanych reform funduszy emerytalnych, jak i wprowadzanych do nich nowelizacji, często wnoszących nowe korzystne rozwiązania dla

²² *Ibidem*, s. 11.

oszczędzających, usuwających niedogodności, które dla większości osób są niezrozumiałe, a obligują ich do obowiązkowego wyboru.

W kształtowaniu świadomości oszczędzania przeszkadza również dyskusja, w której często prezentuje się, ale i krytykuje różne modele oszczędzania, co nie pozwala — przy braku fachowej wiedzy — określić własnego stanowiska. Przykładowo, z badania przeprowadzonego pod hasłem „Polacy o przyszłych emeryturach”, przeprowadzonego w 2011 roku przez Instytut Badania Homo Homini na zlecenie Deutsche Bank PBC²³, wynika, że aż 72% ankietowanych twierdziło, że burzliwa dyskusja o proponowanej przez rząd reformie systemu emerytalnego nie wpłynęła na ich decyzje odnośnie od zabezpieczenia się na czas emerytury. Nadal 72% respondentów deklarowało, że płaci jedynie obowiązkowe składki emerytalne. Wciąż trzech na czterech respondentów nie robiło nic, aby zadbać o przyszłą emeryturę. Co czwarty z nich nie oszczędza i nie planuje oszczędzać w ogóle. Nieco ponad 5%, pod wpływem debaty o emeryturach, założyło lokatę w banku. Należy podkreślić, że zarówno ostrzeżenia przed nieprzewidywalnością systemu emerytalnego, jak i symulacje wskazujące, że emerytury z I i II filara zapewnią jedynie ułamek obecnych zarobków, nie wpłynęły na ich postępowanie.

Jeżeli respondenci rozważali dodatkowe zabezpieczenie finansowe na czas emerytury, to brali pod uwagę produkty elastyczne (np. konto oszczędnościowe), które nie będą im ograniczać dostępu do gotówki — 38% ankietowanych²⁴.

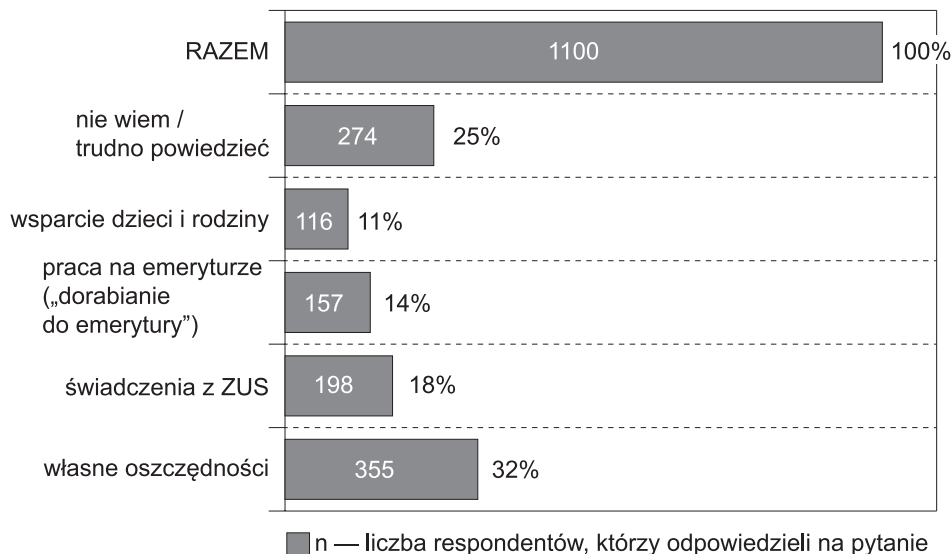
4. CO POLACY WIEDZĄ I SĄDZĄ O PRZYSZLEJ EMERYTURZE

Z badania przeprowadzonego pod hasłem „Co będzie miało największy wpływ na komfort życia na emeryturze?”, przeprowadzonego przez Instytut Homo Homini w 2012 roku w ramach Omnibus Express, wynika, że znacząca większość respondentów uważa, że świadczenia emerytalne wypłacane z ZUS nie zagwarantują komfortu życia na emeryturze. W poszukiwaniu zabezpieczenia na starość respondenci stawiają przede wszystkim na własne oszczędności (32%) i „dorabianie” do emerytury (18%). Niewielu badanych (11%) liczy, że na emeryturze pomoże im finansowo najbliższa rodzina, w tym przeważnie dzieci (zob. ryc. 14).

Brak zaufania do emerytury wypłacanej z ZUS deklarują osoby w wieku 18–35, a także ze średnim i wyższym wykształceniem. Największe zaufanie do

²³ Sondaż telefoniczny przeprowadził na zlecenie Deutsche Bank PBC przez Instytut Homo Homini w lutym 2011 r. na losowej, reprezentatywnej dla ogółu mieszkańców Polski próbie respondentów: *Polacy o przyszłych emeryturach. Raporty z badań*, Instytut Homo Homini, <http://www.homohomini.com.pl/news/119/55/Polacy-o-przyszlych-emeryturach/d,Aktualno%C5%9Bci/> (dostęp: 1.05.2014).

²⁴ *Ibidem*.

Rycina 14. Komfort życia na emeryturze w opinii respondentów w 2012 roku

Źródło: *Co będzie miało największy wpływ na komfort życia na emeryturze?*, Raporty z badań, Instytut Homo Homini, <http://www.homohomini.com.pl/news/123/55/Co-bedzie-mialo-najwiekszy-wplyw-na-komfort-zycia-na-emeryturze/d,Aktualno%C5%9Bci/> (dostęp: 1.05.2014).

ZUS mają osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym, w wieku powyżej 35 lat. Na ZUS nieznacznie częściej liczą kobiety niż mężczyźni²⁵.

Z badań tych wynika także, że zaledwie połowa członków OFE sprawdza stan swoich kont w funduszach, a tylko 20% z nich słyszało o możliwościach samodzielnego oszczędzania na emeryturę w III filarze²⁶.

Podobne pytanie dotyczące wsparcia finansowego na emeryturze zostało zadane w ankiecie AEGONU w 2013 roku. Uzyskane wyniki przedstawiono na rycinie 15.

Wyniki przytoczonych badań wskazują, że emerytura jest w Polsce postrzegana jako dość niezależny etap w życiu, jednakże w większym stopniu niż w innych krajach ludzie będący na emeryturze spodziewają się dawania lub otrzymywania wsparcia od rodziny.

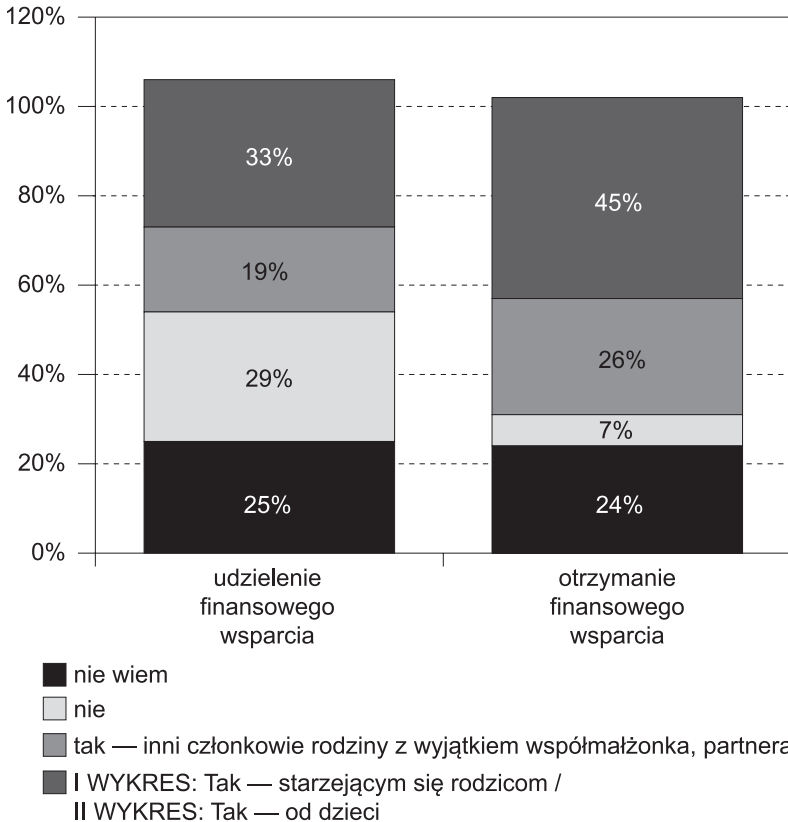
Należy podkreślić, że połowa Polaków nie ma żadnych oszczędności. Nie wielu też stara się samodzielnie oszczędzać na starość, wykorzystując do tego możliwości, jakie stwarza III filar. Jak wynika z danych Komisji Nadzoru Finansowego, spośród około 16 mln pracujących Polaków tylko 5–7% ma indywi-

²⁵ Pytanie zadano w ramach Omnibus Express (24 lutego 2012) — cyklicznie realizowanego badania na ogóle dorosłych Polaków (próbna n = 1100), *Co będzie miało największy wpływ na komfort życia na emeryturze?* Raporty z badań, Instytut Homo Homini, <http://www.homohomini.com.pl/news/123/55/Co-bedzie-mialo-najwiekszy-wplyw-na-komfort-zycia-na-emeryturze/d,Aktualno%C5%9Bci/> (dostęp: 1.05.2014).

²⁶ Zob. J. Świder, *op. cit.*

Pyt. A. Czy spodziewa się Pan(-i), że konieczne będzie udzielenie wsparcia finansowego swojej rodzinie (oprócz współmałżonka/ partnera) w czasie, kiedy będzie Pan(-i) na emeryturze? Prosimy zaznaczyć wszystkie mające zastosowanie odpowiedzi.

Pyt. B. Czy spodziewa się Pan(-i), że konieczne będzie otrzymywanie wsparcia finansowego od rodziny w czasie, kiedy będzie Pan(-i) na emeryturze? Prosimy zaznaczyć wszystkie mające zastosowanie odpowiedzi.

(Suma wynosi więcej niż 100% z powodu możliwości wyboru więcej niż jednej odpowiedzi).

Rycina 15. Udzielanie lub otrzymywanie wsparcia finansowego na emeryturze

Źródło: *Zmiana oblicza emerytur. Raport o gotowości emerytalnej Polaków opracowany przez AEGON — 2013*, s. 13.

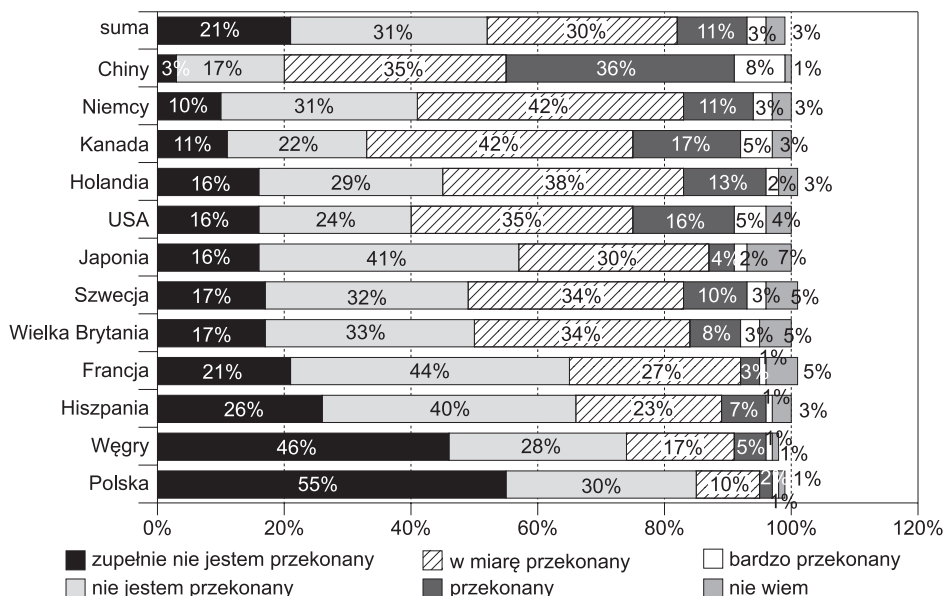
dualne konto emerytalne (IKE). Inicjatywa indywidualnych kont zabezpieczenia emerytalnego (IKZE) nie wypadła także najlepiej, nie znalazła większego zainteresowania. W nieco już zapomnianych pracowniczych programach emerytalnych oszczędza nieco ponad 300 tys. osób. Większość nie myśli o samodzielnym odkładaniu na emeryturę, bo przeważnie nie ma z czego²⁷.

²⁷ *Ibidem*.

5. ŚWIADOMOŚĆ SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO ODNOŚNIE DO ZASAD NA TLE INNYCH KRAJÓW

Badania AEGON z 2013 roku potwierdzają, że Polacy są najbardziej pesymistycznie nastawieni do emerytury na tle dwunastu krajów, w których przeprowadzono badania. Jedna trzecia utożsamia słowo emerytura ze słowami *ubóstwo*, *bieda* i *problemy zdrowotne*. Przewidyujemy również w statystykach obrazujących planowanie emerytalne — aż 61% Polaków nie ma żadnego planu oszczędzania na emeryturę.

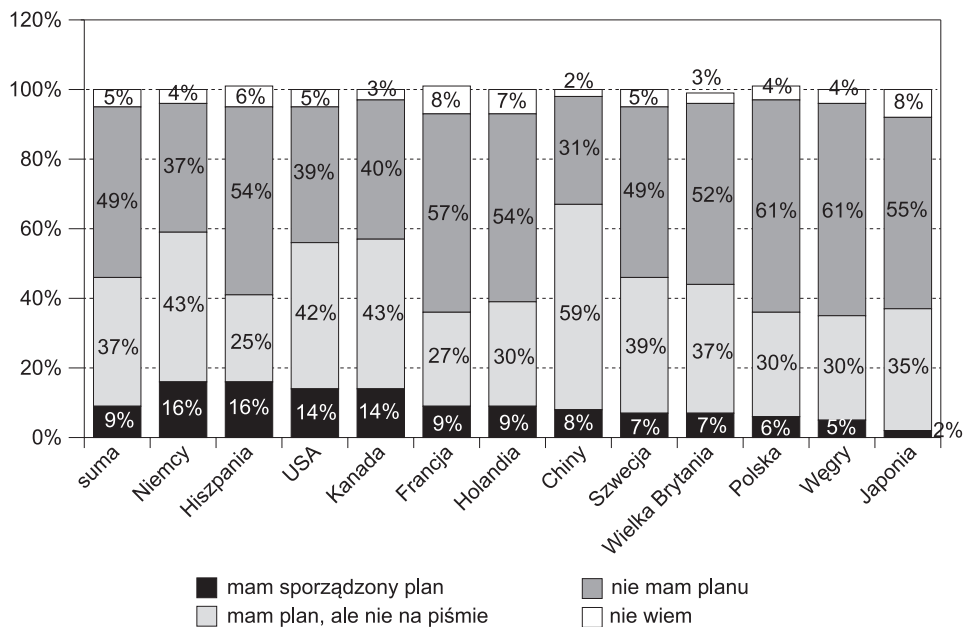
Polska plasuje się na samym końcu Indeksu Przygotowania Emerytalnego Aegon (ARRI, *Aegon Retirement Readiness Index*), przy czym wynik osiągnięty w 2013 roku jest gorszy niż w roku 2012. Raport wykazał, że Polacy (spośród dwunastu ankietowanych krajów), najbardziej sceptycznie oceniają prawdopodobieństwo utrzymania dotychczasowego stylu życia na emeryturze. Na pytanie „Czy jesteś przekonany, że po przejściu na emeryturę będziesz w stanie utrzymać satysfakcjonujący poziom życia?” 85% ankietowanych odpowiedziało „zupełnie nie jestem przekonany” lub „nie jestem przekonany”, 10% było umiarkowanie przekonanych. Absolutną pewność, że na emeryturze uda się utrzymać satysfakcjonujący poziom życia, ma jedynie 1% ankietowanych Polaków. Ten pesymizm podzielają jedynie Węgrzy — odpowiedzi „zupełnie nie jestem przekonany” i „nie jestem przekonany” udzieliło odpowiednio 46% i 28% ankietowanych. Wyniki ankiety dla poszczególnych krajów zaprezentowano na rycinie 16.

Rycina 16. Utrzymanie dotychczasowego poziomu i stylu życia na emeryturze

Źródło: *Zmiana oblicza emerytur. Raport o gotowości emerytalnej Polaków opracowany przez AEGON — 2013*, s. 7.

Najciekawsze pytanie dotyczyło sporządzenia planu oszczędności emerytalnych Polaków na tle innych krajów (zob. ryc. 17). Mimo sceptycyzmu i niepewności odnośnie do przyszłości na emeryturze Polacy wykazują zadziwiającą nonszalancję, jeśli chodzi o planowanie swojej przyszłości finansowej. Ponad 2/3, to jest 70% pracujących, nie ma alternatywnego planu emerytalnego: chociaż niemal połowa (47%) przechodzi na emeryturę wcześniej niż planowała. Zaledwie 6% ankietowanych twierdzi, że ma spisany plan oszczędności emerytalnych, 30% ma plan — ale nie na piśmie, natomiast 61% w ogóle nie ma planu, jak będzie wyglądać ich finansowa przyszłość po zakończeniu kariery zawodowej.

Rycina 17. Plan oszczędności emerytalnych Polaków na tle innych krajów

Źródło: *Zmiana oblicza emerytur. Raport o gotowości emerytalnej Polaków opracowany przez AEGON — 2013*, s. 8.

WNIOSKI

Reasumując wyniki dokonanych badań, można sformułować wiele wniosków odnoszących się zarówno do wiedzy społeczeństwa polskiego na temat zasad systemu emerytalnego, jak i wynikających z tego zagrożeń oraz ich negatywnych konsekwencji. Należy stwierdzić, że brak przygotowania spójnego i zrozumiałego systemu emerytalnego zapowiada globalny kryzys dla rządu, pracodawców i osób indywidualnych. Nagminny „analfabetyzm” emerytalny pogarsza sytuację. Większość społeczeństwa spodziewa się, że sytuacja emerytalna przyszłych pokoleń będzie znacznie gorsza niż obecnych emerytów. Obserwowany wzrost dłu-

gości życia spowoduje większe prawdopodobieństwo zaistnienia kilku pokoleń na emeryturze, których bezpieczeństwo finansowe będzie zagrożone z powodu cięć świadczeń z ZUS oraz spowolnienia tempa wzrostu gospodarczego.

W istniejącej sytuacji rząd powinien zachęcać do korzystania z produktów i usług oferowanych przez sektor prywatny, mających na celu rozwiązanie tej sytuacji, a pracodawcy powinni udostępnić narzędzia planowania emerytalnego, do czego — jak na razie — brak jest skutecznych zachęt.

Opóźnianie przejścia na emeryturę nie jest rozwiązaniem. Rząd i pracodawcy powinni pomóc zatrudnionym, umożliwiając im dłuższą pracę zawodową oraz zapewniając stopniowe przechodzenie na emeryturę. Pracownicy powinni także mieć alternatywny plan zabezpieczenia na wypadek, gdyby zmuszeni zostali do przejścia na wcześniejszą niż planowali emeryturę. Rząd i pracodawcy powinni umożliwić dostęp do takich produktów, jak ubezpieczenie na wypadek niezdolności do pracy i ubezpieczenie na życie.

Programy mające na celu przezwycięzenie tej sytuacji powinny zapewnić, że pracownicy zostaną automatycznie objęci planem emerytalnym swojego pracodawcy.

Rząd powinien ponosić odpowiedzialność za wysokości świadczeń z powszechnego systemu emerytalnego, a także umożliwić oszczędzanie na dogodnych warunkach przez cały czas pracy zawodowej celem uzupełnienia świadczeń z ZUS. Winien także wspierać pracodawców w zapewnianiu pracownikom narzędzi do planowania emerytalnego poprzez zmniejszenie obciążeń ustawowych, zabezpieczenie przed odpowiedzialnością cywilną oraz bodźce podatkowe²⁸.

Z prezentowanych badań wynika, że o atrakcyjności produktów inwestycyjnych decydują w większości wypadków ich koszty, z badań wynika bowiem, że sama ulga podatkowa nie wystarczy, aby przyciągnąć społeczeństwo do III filara. Dodatkowo odpis wpłat od podstawy obciążenia podatkiem PIT (w wypadku IKZE) nie jest ulgą podatkową, ponieważ podatek zostanie zapłacony w przyszłości — przy wypłacie świadczeń. W tym wypadku lokowanie oszczędności na zwykłej lokacie bankowej jest o wiele bardziej atrakcyjne. Ponadto podatek lepiej zapłacić na początku (od razu), bo w przyszłości prawdopodobieństwo, że stawki podatku dochodowego wzrosną, jest większe niż prawdopodobieństwo ich obniżenia lub pozostawienia na niezmiennym poziomie.

Rozważania na temat, czy bardziej opłacalne jest zapłacenie podatku przy wpłacie (IKE), czy przesunięcie tego podatku na moment wypłaty (IKZE), są w dużym stopniu teoretyczne, bo nie wiadomo, jaki będzie poziom podatku w przyszłości (wyższy, niższy czy taki sam). Różnica między tymi dwoma produktami polega natomiast na tym, że w wypadku IKZE brak jest „podatku Belki”, także przy zwrocie pieniędzy. W IKE z ulgi w „podatku Belki” możemy skorzy-

²⁸ *Zmiana oblicza emerytur...*, s. 17.

stać dopiero w momencie ukończenia 60. roku życia, natomiast w IKZE nie zapłacimy podatku od zysków kapitałowych, także w sytuacji, gdybyśmy wypłacili środki po 2–3 latach oszczędzania²⁹.

Możliwość wypłaty zgromadzonych środków w każdej chwili ma też swoje ukryte cele. W wypadku zażądania wypłaty środków przed ukończeniem 60. roku życia w IKE, a 65. roku życia w IKZE, traci się ulgę podatkową: wypłata środków zostanie potraktowana jako tak zwany zwrot pieniędzy i firma zarządzająca potrąci „podatek Belki” — 19% wypracowanych przez nią zysków (w wypadku IKZE — ponieważ wpłacane składki będą odpisywane od podatku dochodowego — zostanie naliczony podatek dochodowy). Utrata ulgi podatkowej ma na celu powstrzymanie oszczędzających przed wypłatą pieniędzy³⁰.

Kolejny zarzut wobec IKZE i IKE wiąże się z tym, że są to produkty o wiele droższe niż OFE. Przeprowadzone przez „Gazetę Wyborczą” badania wykazały, że opłaty za zarządzanie w IKZE są 4,5 raza wyższe niż w OFE. Zatem „IKZE to coś na kształt złudzenia, państwo coś nam daje, tak by naprawdę w przyszłości odbierać to sobie z nawiązką”³¹.

Pozycja klienta w stosunku do instytucji finansowych jest słaba, korzysta on z usług instytucji finansowych, bo nie ma innego wyjścia. W wypadku IKZE, podobnie jak IKE, dopiero po 12 miesiącach od podpisania umowy można zrezygnować z usługi i zażądać transferu oszczędności do innego IKZE — o niższych kosztach, wyższej rentowności lub z każdego innego powodu.

Większość osób zdaje sobie także sprawę, że oszczędzanie na dodatkową emeryturę jest konieczne, ale nie zgadza się na to, aby oszczędności wpłacać na wyspecjalizowane produkty, nastawione na długoterminowe oszczędzanie, z obawy, że w przyszłości nie będzie ich stać na opłacanie dodatkowych składek. Ponadto istnieje też drugi ważniejszy powód, a mianowicie obawa o brak bieżącego dostępu do środków. Ma to istotne znaczenie szczególnie w sytuacji, gdy pojawiają się nagle i nieprzewidziane wydatki, które w danym momencie są dużo ważniejsze od dodatkowej emerytury. Ludzie obawiają się sytuacji, w której mogliby zostać bez środków do życia, a także tego, że mogą potrzebować większej kwoty na jakiś ważny wydatek, a pieniądze będą zablokowane³².

Zachęcenie społeczeństwo do odkładania na przyszłą emeryturę w III filarze wymaga, po pierwsze, połączenia IKE i IKZE w jeden atrakcyjny produkt, po

²⁹ Zob. M. Rogala, *Opinie o IKZE — na ile są obiektywne?*, 13.03.2012, <http://biznes.interia.pl/raport/emerytury/news/opinie-o-ikze-na-ile-sa-obiektywne,1771013,1021> (dostęp: 22.05.2014).

³⁰ Zob. M. Rogala, *Dlaczego III filar (IKE) okazał się niewypałem?*, 30.06.2011, <http://emerytariusz.salon24.pl/320073,dlaczego-iii-filar-ike-okazal-sie-niewypalem,2> (dostęp: 22.05.2014).

³¹ Zob. T. Miziołek, *Emerytury: złudne korzyści z IKZE*, 20.03.2011, <http://biznes.interia.pl/raport/emerytury/news/emerytury-zludne-korzysci-z-ikze,1611094,102> (dostęp: 22.05.2014).

³² M. Rogala, *op. cit.*

drugie, wprowadzenia dodatkowych zachęt do oszczędzania długoterminowego, po trzecie zaś, wprowadzenia ustawowego ograniczenia kosztów, czyli zagwarantowania „taniaści” oferowanych produktów finansowych, tak aby produkty z III filara były rzeczywiście atrakcyjne dla inwestorów, a po czwarte, powinny one być bezpieczne, gwarantować dochód, a przede wszystkim zasady ich funkcjonowania powinny proste w konstrukcji i łatwe do zrozumienia przez przeciętnego przyszłego emeryta.

Należałoby również stworzyć rozwiązania umożliwiające osobom indywidualnym ograniczenie ryzyka związanego z inflacją. Odpowiednie produkty i plany finansowe mogłyby pomóc osobom indywidualnym w wypracowaniu i sfinansowaniu alternatywnego planu zabezpieczającego zwłaszcza w sytuacji, gdyby pracownik zmuszony był przejść na wcześniejszą emeryturę³³.

Należy podkreślić, że w poszczególnych państwach systemy emerytalne są niejednorodne, przeniesienie odpowiedzialności za zabezpieczenie emerytalne na osoby indywidualne jest wspólne dla wszystkich krajów. Brak odpowiedniego systemu przygotowania emerytalnego jest zjawiskiem występującym na całym świecie.

INTRICACIES OF KNOWLEDGE OF POLISH SOCIETY ABOUT THE RULES OF FUNCTIONING OF THE PENSION SYSTEM (IN LIGHT OF RESEARCH)

Summary

The present study contains research results concerning the knowledge of Polish society about the rules of functioning of the pension system in Poland. The research confirms that most people do not know these rules. The lack of knowledge concerns especially the “third pillar,” so called “capital one,” which includes voluntary saving forms that allow to increase pension in the future, this causes most negative consequences for the future. Therefore our aim was to try to establish the reasons for the mentioned lack of knowledge. The basis of research were specialized analyses based on monitoring, done by such institutions as CBOS, AEGON, Homo Homini. They concerned implementing the new pension system and its further changes. The lack of knowledge with regard to the functioning of the entire introduced system, brings a number of negative consequences, both for future pensioners and the state. These are shown in “Conclusions”.

³³ *Zmiana oblicza emerytur...*, s. 17.